Marta Saliné i Perich

EL MOSAIC modernista

La tècnica del mosaic s'ha utilitat des de temps antics; Grècia, Roma, Bizanci, entre altres cultures, han deixat mostres d'aquest art en què la peça més petita, la tessel·la, és important i cal treballar-la. Cada pedra s'ha d'escapçar i polir per poder ocupar un lloc dins del gran mosaic; sense ella, el conjunt no tindria sentit, sense ella, es desmembraria i es perdria irremeiablement.

A Catalunya, l'època modernista recull les possibilitats que ofereix l'art musiu; s'integra plenament dins l'expressió de la seva arquitectura. En un període en què les superfícies s'omplen de color, la tècnica del mosaic permet manifestar-se en ubicacions tan variades com són terres, parets o sostres, i fins i tot, gràcies a la seva fermesa, planteja la possibilitat de ser utilitzat tant a l'interior com a l'exterior de l'obra arquitectònica.

Arquitectes tan coneguts com Domènech i Montaner, Puig i Cadafalch o Gaudí, no tardaran a utilitzar aquest ornament en les seves obres, transformant-lo i donant-li una personalitat i significat nou i autòcton, cada u amb el seu estil diferencial. És aquesta dissemblança, entre les obres i els seus creadors, la que ens marca les diverses concepcions del mosaic dins el període emmarcat des de finals del segle XIX fins a l'any 1920, aproximadament.

Podem destacar dues línies en el tractament de la tècnica musiva modernista, una més renovadora, portada de la mà de Gaudí i els seus seguidors, que busquen bàsicament noves aplicacions dels materials tradicionals; l'altra, no menys espectacular però més conservadora, portada a terme per Domènech i Montaner i Puig i Cadafalch, els quals es preocupen per una revivència de les tècniques, i un redescobriment de les arts i els oficis, tot integrant-les als plantejaments de l'època.

Aquestes dues línies ens permeten entendre i reconèixer a grans trets les tipologies de mosaic; trobem el mosaic romà, el mosaic ceràmic i el trencadís.

Segons el mètode de realització del mosaic podem englobar el mosaic romà i el ceràmic. Són aquells que visualment són més perfeccionistes, ja que les tessel·les estan tallades una a una amb unes mides similars. Aquests mosaics es fan al taller a partir d'un projecte dibuixat prèviament, en què les petites pedres van ocupant l'espai previst en el dibuix realitzat a mida real, per a ser collocats posteriorment al lloc de destí.

El mosaic romà rep el seu nom dels mosaics clàssics realitzats en marbre. Ocupen llocs destacats de la casa igual que els antics mosaics clàssics; normalment els trobem com paviments de llocs destacats al rebedor, al passadís principal que porta al menjador o a la mateixa porteria. Durant el Modernisme es van emprar marbres autòctons bàsicament, molts dels quals avui estan exhaurits, la qual cosa fa que la seva rehabilitació sigui complicada. La principal característica d'aquest tipus de mosaic és la duresa que li dóna el marbre, d'aquí la propietat de localitzar-lo als paviments, per la seva perdurabilitat, però també per la dificultat al moment de la seva realització, per la seva resistència al tall.

Tot i que en les formes el mosaic romà pot arribar a igualar el mosaic ceràmic, en la policromia el ceràmic té un cromatisme molt més ric, ja que els marbres són més opacs i la gamma de color és menys variada.

El mosaic ceràmic abasta l'art musiu que visualment ens recorda l'època bizantina. Està realitzat amb rajola, vidre venecià, vitraic, plàvit, gres, entre d'altres; tots aquests materials li proporcionen la seva principal característica: la policromia.

El fet d'anomenar-lo ceràmic en lloc de venecià o àrab, distinció basada en el material que s'utilitza en la seva construcció, tal i

com ho diferencia Oriol Bohigas en el seu llibre *Reseña y Catálogo de la Arquitectura Modernista I,* i englobar-los tots en un sol grup i nom, és resultat que en el Modernisme els mosaics destinats a ser plafons o revestiments de parets, voltes, sostres i columnes estan creats majoritàriament a partir de rajoles esmaltades autòctones; segons això els anomenaríem àrabs, però ens trobem que materials com el pa d'or o el venecià són utilitzats juntament amb la ceràmica amb una finalitat embellidora, el contingut d'aquests vidres ens obligaria a anomenar-los venecians. Diferents llocs, èpoques i materials fan que els mosaics àrab i venecià es puguin diferenciar ja que no els trobem junts, però la seva suma crea la dificultat per decidir posar-los un nom, anomenar-los ceràmics, ens proporciona batejar-los amb el nom del seu material majoritari.

Inicialment, trobem aquest tipus de mosaic ocupant llocs d'interior; la Casa Navas,[1] la Fonda Espanya,[2] la Casa Amatller.[3] Però la tècnica evoluciona i s'estén també a l'exterior, motius decoratius, plafons, sanefes, etc. ocupen les façanes dels edificis; la Rotonda,[4] la Fàbrica Casarramona,[5] també edificis d'habitatges com la Casa Comalat.[6]

Allò que en un principi és embellidor i perdurable, troba també la funcionalitat, qualitat buscada per l'art modernista. Trobem un exemple molt clar en aquells mosaics utilitzats com a rètols anunciadors a petites botigues preocupades per l'estètica del moment, un exemple és la Botiga Teixidor[7].

Tots aquests mosaics exteriors són característics per captar la lluminositat que proporciona la mateixa claror externa, propietat important del mosaic ceràmic, en què els esmalts actuen, gairebé, com a petits vidres de colors. Contràriament al mosaic romà, mai es troba en paviments, ja que la ceràmica és un material tou en relació amb el marbre, però perpetu davant d'altres tècniques decoratives com la pintura o l'estuc.

L'altre tipus de mosaic singular del Modernisme català és el trencadís. Aquest mosaic el va utilitzar Gaudí, Jujol, Rubió, etc., el material emprat és la rajola ceràmica tallada en fragments irregulars, tot i que admet qualsevol altre material com el vidre o les pedres. Un cop de martell darrere la rajola era per a Gaudí el punt encertat per aconseguir la irregularitat que desitjava en les tessel·les, això vol dir que és un mosaic menys perfeccionista però més expressiu. Reconeixem aquest tipus de mosaic, amb estils diferents, en el Parc Güell[8] o la Torre de la Creu.[9]

El trencadís és la creació del mosaic abstracte, en què el color, el volum i l'aparença de la rajola trencada, és la base del mosaic i no pas la forma figurada. La característica principal és la seva gran expressivitat, aconseguida a partir de profunds estudis de la forma i el color.

Casa Amatller, Barcelona
© Marta Saliné i Perich

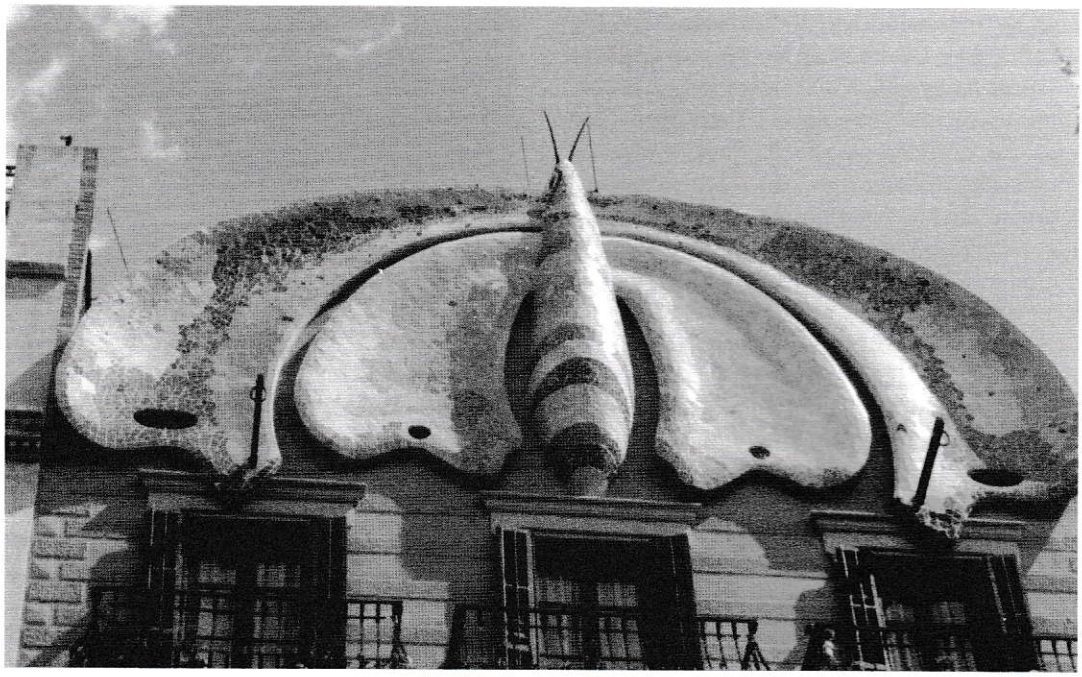
El trencadís sembla la pell d'un edifici, fins i tot aparenta mobilitat. Generalment es realitza a la mateixa obra *in situ* i no són necessaris els mestres d'ofici per realitzar-lo, cal, però, gust per ajuntar les rajoles trencades, que en moltes ocasions són reciclades d'altres obres o d'altres restes ceràmiques, com ara plats o tasses, i visió de conjunt.

El trencadís pot semblar una tècnica espontània, en què la casualitat porta a crear formes i colors, és potser aquesta idea la que condueix a utilitzar el trencadís en façanes de manera desmesurada i arriba de vegades al mal gust.

El trencadís, a diferència dels mosaics anteriors, fa un estudi menys acurat de la tessel·la però aprofundeix sobre el mosaic com a conjunt més íntimament. Hem de pensar que obres com el Parc Güell tenen unes dimensions extraordinàries impossibles de crear, tant per temps com per diners, amb la tècnica dels mosaics ceràmics o romans. Tot i això, trobem detalls de formes molt acurades, podem recordar els pinacles de la Sagrada Família[10] o la façana posterior de la casa Batlló:[11] aquí el trencadís s'acostaria molt al mosaic realitzat en taller.

La tècnica del trencadís té gran acceptació, això fa que evolucioni i que cada arquitecte crei el seu propi estil. És molt singular el cas de la Casa de la Papallona,[12] on un edifici d'habitatges acull un majestuós trencadís que representa una papallona com a coronament de façana.

He d'assenyalar que la divisió entre arquitectes, realitzada inicialment, és molt general. La finalitat ha estat separar els tipus de mosaics i tècnica de realització. Entre aquells que utilitzen el mateix procediment, no sempre existeix una relació de continguts decoratius, l'apropament exposat es basa en

Casa Comalat, Barcelona
© Marta Saliné i Perich

el tipus de tècnica emprada i la semblança dels resultats visuals, però hem de tenir present que cada arquitecte reprodueix idees personals sobre com ha de ser l'arquitectura i com s'ha d'expressar, tot utilitzant l'ajut de les arts aplicades.

Podríem pensar que Jujol i Gaudí tenen les mateixes idees en aplicar el trencadís sobre les seves obres arquitectòniques; tot i les dificultats per separar una obra i l'altra, observem que Jujol va utilitzar molt més la tècnica del reciclatge d'objectes fora d'ús. Això ho podem apreciar a obres en què treballa independentment de Gaudí. A la memòria ens ve la reforma realitzada a la casa pairal Mas Bofarull,[13] on un porró, una ampolla i plats formen part d'un trencadís, en què no et sobta el color, sinó la singularitat dels materials utilitzats.

D'aquesta manera podríem anar trobant relacions i diferències extraordinàries entre aquests homes, que utilitzaven els mateixos elements per desenvolupar una obra de continguts i creences personals.

Darrere l'arquitecte, no cal oblidar la sabiesa de l'artesà que donava cos als seus projectes de paper.

A Catalunya, tot i haver tradició musiva, no existeixen tallers o mosaïcistes catalans, l'ofici és captat a partir de la tradició italiana. Els més representatius del Modernisme són Mario Maragliano Nabone, i Lluís Bru i Salelles, tot i que gràcies a la sol·licitud de mosaics n'apareixen molts d'altres.

Aquests dos mosaïcistes tenen un paper rellevant per haver col·laborat amb els arquitectes més importants i també per haver realitzat obres molt significatives.

Mario Maragliano Nabone es va traslladar des d'Itàlia fins a Barcelona. En aquesta ciutat, Maragliano hi troba un lloc ideal per desenvolupar el seu ofici, és el primer mosaïcista plenament modernista. La dificultat més important per conèixer l'abast de la seva obra és la pèrdua de la documentació que pugui aportar dades exactes sobre la seva obra. Sabem per mitjà de la consulta de l'Arxiu de l'Hospital de Sant Pau i la Santa Creu,[14] que els mosaics d'aquest edifici els va realitzar en el seu taller, però aquests tipus de referències són molt difícils de trobar.

L'altre gran mosaïcista del moment va ser Lluís Bru i Salelles, nascut a Ondara (València). Inicialment la seva activitat professional va ser l'escenografia, era un gran dibuixant i això va fer que, animat per Domènech i Montaner i per Puig i Cadafalch, marxés a Itàlia per aprendre la tècnica del mosaic artístic. Lluís Bru i Salelles a partir d'aquest moment treballarà com a mosaïcista tot i que, en el seu cas, no existia tradició familiar.

Un dels primers encàrrecs importants és la realització de molts dels mosaics del Palau de la Música Catalana.[15] S'ha salvat gran part de la documentació d'aquest mosaïcista, ja que el taller va tenir continuïtat. Avui encara hi treballa el seu nét Lluís Bru i Borrell, gràcies al qual podem conèixer i datar mosaics realitzats per l'avi.

Cal dir que els artesans d'aquella època van aplicar el seus coneixements per arribar a ser molt més que transmissors d'un ofici. En molts casos van ser creadors de noves tècniques, dissenyadors de nous gustos i decoradors de nous espais. Els mosaïcistes i les seves obres no escapen d'aquesta recuperació i transformació; el resultat és un art que avui admirem i reconeixem com a patrimoni, però que encara ens resta descobrir.

MARTA SALINÉ I PERICH
Llicenciada en Filosofia i Ciències de l'Educació

Casa de la Papallona, Barcelona
©Marta Saliné i Perich

Notes

[1] Casa Navàs, plaça del Mercadal, 7, Reus (Baix Camp).
Arquitecte: Lluís Domènech i Montaner.
Data aproximada: 1901.

[2] Fonda Espanya, carrer de Sant Pau, 9-11, Barcelona.
Arquitecte: Lluís Domènech i Montaner.
Data aproximada: 1902-1903 (reforma).

[3] Casa Amatller, passeig de Gràcia, 41, Barcelona.
Arquitecte: Josep Puig i Cadafalch.
Data aproximada: 1898-1900.

[4] La Rotonda, passeig de Sant Gervasi, 51, Barcelona.
Arquitecte: Adolf Ruiz i Casamitjana.
Data aproximada: 1906-1918.

[5] Fàbrica Casarramona, carrer de Mèxic, 36-44, Barcelona.
Arquitecte: Josep Puig i Cadafalch.
Data aproximada: 1911.

[6] Casa Comalat, avinguda Diagonal, 442; carrer de Còrsega, 316, Barcelona.
Arquitecte: Salvador Valeri Pupurull.
Data aproximada: 1909-1911.

[7] Botiga Teixidor, ronda de Sant Pere, 16, Barcelona.
Arquitecte: Manel Joaquim Raspall i Mayol.
Data aproximada: 1909 (reforma).

[8] Parc Güell, carrer d'Olot, s/n, Barcelona.
Arquitecte: Antoni Gaudí i Cornet
Data aproximada: 1900-1914.

[9] Torre de la Creu, carrer Canalies, 12, Sant Joan Despí (Baix Llobregat).
Arquitecte: Josep M. Jujol i Gibert.
Data aproximada: 1913-1916.

[10] Temple de la Sagrada Família, plaça de Gaudí, Barcelona.
Arquitecte: Antoni Gaudí i Cornet.
Data aproximada: 1883-1926 (mort de l'arquitecte).

[11] Casa Batlló, passeig de Gràcia, 43, Barcelona.
Arquitecte: Antoni Gaudí i Cornet.
Data aproximada: 1904-1916 (reforma).

[12] Casa de la Papallona, carrer Llançà, 20, Barcelona.
Arquitecte: Josep Graner i Prat (mestre d'obres).
Data aproximada: 1912.

[13] Mas Bofarull, carrer de Barcelona, 11, els Pallaresos (Tarragona).
Arquitecte: Josep M. Jujol i Gibert.
Data aproximada: 1914-1931 (reforma)

[14] Hospital de Sant Pau i de la Santa Creu, carrer de Sant Antoni Maria Claret, 167-171, Barcelona.
Arquitecte: Lluís Domènech i Montaner.
Data aproximada: 1901-1930.

[15] Palau de la Música Catalana, carrer d'Amadeu Vives, 1, Barcelona.
Arquitecte: Lluís Domènech i Montaner.
Data aproximada: 1905-1908.